

ВИКТОР ДОКАШЕНКО

ПРОФСОЮЗЫ «ОТТЕПЕЛИ» В ПОЛИТИЧЕСКОЙ РЕТРОСПЕКТИВЕ РЕФОРМЫ УПРАВЛЕНИЯ

Целью исследования выступает выделение с последующим анализом политической составляющей профессиональных союзов в реорганизации управления промышленностью и строительством, осуществляемой властью с 1957 г. Доказывается, что ключевую роль в ее проведении сыграли профсоюзы, которые функционально одновременно обеспечивали поддержку, как материального производства, так и сферы потребления. В основе концептуального подхода лежит поэтапный вариант исследования, а не сквозной, то есть всего поствоенного периода, как предлагают некоторые авторы. Определено, что власть «оттепели» основой своей стратегии определила курс на развитие социальной сферы, что обеспечивало ей максимально высокий уровень политических дивидендов.

Ключевые слова: «оттепель», плановая система, профсоюзы, совнархозы, реформа управления, социальная сфера, тоталитарная система.

УДК 94(477) (1960–1970)

ОЛЕКСАНДР ШАРІН

СТАН ОСВІТИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ У 60-х роках ХХ ст.

60-ті рр. ХХ ст. – надзвичайно насичений період історії України, події та процеси, що відбулися в зазначені роки безпосереднім чином вплинули на подальший розвиток суспільства. У статті на підставі узагальнення статистичних матеріалів розглядається надання повоєнному поколінню можливості широкого доступу до середньої, професійної та вищої освіти. Досліджується трансформація освітніх процесів, що стало одним із формуючих компонентів у розвитку соціуму Півдня України. Порівнюється збільшення чисельності людей, які здобували освіту, що пов'язано із зростаючою суспільною потребою в кваліфікованих фахівцях. Подаються наслідки зазначених процесів у сфері освіти, які сприяли розвитку народного господарства, оскільки воно насичувалося спеціалістами різної кваліфікації, здатними швидко та ефективно використовувати нову техніку.

Ключові слова: освіта, масові школи, школа-інтернат, університет, технікум, науково-дослідний інститут.

Сучасне реформування освітньої галузі створює принципово нові умови для розвитку людини як особистості та держави зокрема. Одним із пріоритетних завдань будівництва державності у період реформування є національно-культурне відродження України. Дослідження даної тематики зумовлено сучасними процесами реформи середньої та вищої освіти. У таких процесах передбачається врахування історичного досвіду та переосмислення його крізь призму критичного аналізу, що дозволить здійснювати якісні зміни у відповідних напрямках.

Складними, неоднозначними і суперечливими можна назвати перехідні процеси в історії України. Сучасний вітчизняний освіт-

ній простір в пошуках нової освітньої політики не може обійтися без звернення до історичного минулого. Особливо цінний досвід подібних перехідних віх у вітчизняній історії, прикладом яких служать 60-ті роки ХХ ст. Актуальним питанням сучасної історичної науки є стан дослідження розвитку освіти у зазначений період. Людський фактор відіграв надважливу роль і сприяв подальшому розвитку освіти, насамперед її якості. На особливу увагу заслуговує досвід роботи освітніх закладів різних форм.

Сучасна історіографія представила чималий доробок з історії розвитку освіти в загальному визначенні щодо освітнього простору УРСР. Зокрема у роботах Бажана О. Г., Власова

В. С., Мицика Ю. А. характеризується важлива віха у концептуалізації знань про розвиток освіти, науки і культури в середині 1960–1980-х рр. Аналіз матеріалів опрацьованих праць показав, що здебільшого результатами дослідження стали питання загальноукраїнської освіти із поєднанням науки і культури в хронологічний період, який виходить за межі дослідження, що окреслені у статті. Окремого висвітлення Миколаївської, Одеської та Херсонських областей, як складових південноукраїнського регіону в контексті визначеної тематики немає [1, 14].

Метою статті є порівняльний аналіз освітніх закладів які діяли у трьох областях Півдня України враховуючи їх специфіку та спираючись на статистичні показники процесів розвитку зазначеної галузі.

Після XX з'їзду КПРС почалися спроби реформування всіх сфер суспільного життя, що позначилося й на стані освіти. Визначною рисою у СРСР та УРСР є переважна кількість спеціалістів із середньою освітою. Тобто, освітній рівень, який надавали середні спеціальні школи, навчальні установи, готували фахівців середньої кваліфікації для різних галузей народного господарства, а саме державного управління, освіти, культури, охорони здоров'я тощо. До системи освітніх закладів, що надавали такий освітній рівень, входили технікуми, училища та спеціальні школи, із відривом (на денних відділах) і без відриву (на вечірніх і заочних) від виробництва. У такі освітні заклади приймали осіб, які закінчили восьмирічну або здобули повну загальну середню освіту у школі та склали вступні іспити. Щодо навчання існували вікові обмеження: на денній формі навчалися особи віком до 30 років, на вечірній та заочній формах вікового обмеження не передбачалося.

На початку 60-х рр. безпосередньо в Миколаєві працювали масові школи (денні) і школи робітничої молоді (вечірні). На підставі архівних джерел можна проаналізувати динаміку їх основних показників. У 1960 р. в Миколаєві діяла 41 масова школа, з них 14 восьмирічних, 27 середніх та 6 шкіл-інтернатів (2 спеціального призначення) і 14 вечірніх шкіл [3, с. 3; 4, с. 2]. У вечірніх школах

нараховувалося 207 класів із загальною чисельністю 4 366 учнів [4, 4]. Вечірні навчальні заклади були повністю укомплектовані педагогічними кадрами. У масових школах нараховувалося 855 класів, у яких навчалося 26 194 учні [3, 4]. Якщо порівнювати представлені цифри з показниками 1965 р., то в Миколаєві діяло 954 класи масових шкіл і 370 вечірніх, відповідно, кількість учнів складала 32 145 денної та 9 209 вечірньої форми навчання. У 1968–1969 навчальному році нараховувалося 48 шкіл із загальною кількістю 1 092 денних класи, де навчалося 38 798 учнів [7, 2; 8, 2; 10, 3].

За роки семирічки в Одеській області споруджено 314 нових шкіл, 578 навчальних майстерень, 138 спортивних залів.

Протягом 1961–1965 рр. у Херсонській області введено в дію 22 школи. В подальшому їх кількість щорічно збільшувалася на 5–10. У 1970 р. працювало 49 загальноосвітніх шкіл, у них нараховувалося 38 781 учнів та понад 2,3 тис. учителів.

У 1964 р. Пленум ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли постанову «Про зміни терміну навчання в середніх загальноосвітніх трудових політехнічних школах із виробничим навчанням» [20]. Школи переходили на 10-річне навчання. Причинами відмови від 11-річного навчання стали: демографічна криза (школу закінчували діти війни), слабка матеріально-технічна база виробничого навчання. У 1966 р. до «Закону про школу» вносяться часткові зміни – скасовується обов'язкова професійна підготовка в загальноосвітніх школах. Вона не витримала випробувань життєвою практикою і не відповідала реальним потребам часу. У 1966 р. приймається постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо подальшого вдосконалення роботи середньої загальноосвітньої школи», відповідно до якої в країні запроваджувалася загальна обов'язкова середня освіта [19].

У 1966 р. у Миколаєві діяло 48 загальноосвітніх шкіл і шкіл-інтернатів, у яких навчалося 41,7 тис. дітей. Із кожним роком збільшувалася мережа дошкільних закладів. За 5 років (1966–1970 рр.) відкрито і розширено 23 дитячих садки та ясел на 7,5 тис. місць.

Понад 11 тис. учнів навчається в середніх спеціальних закладах.

Важливим чинником прогресу соціуму став розвиток середньої, спеціальної та вищої освіти. Проведений аналіз статистичних даних показав, що спеціалістів із середньою спеціальною освітою було більше, ніж спеціалістів із вищою освітою, зайнятих у народному господарстві.

По всій території СРСР у численних закладах вищої освіти (ЗВО) відкривалися нові факультети, що зумовлювало розвиток та розширювало можливості для освітньо-наукової діяльності. Створення науково-дослідних центрів і лабораторій поширювалося майже на всі радянські ЗВО. Вагомим здобутком того часу в освітній сфері стало створення у 60-х рр. мережі науково-дослідних інститутів. У подальшому у 1970–1980-х рр. зміни в освітній галузі спрямовувалися на приділення більшої уваги професійній підготовці у школах і технікумах, що можливо порівняти із сучасною дуальною формою навчання.

Основою середньої спеціальної освіти стало поєднання навчання з виробничою працею, а саме предмети загальноосвітнього циклу поєднувалися із загально-технічними. Тобто, випускники середніх спеціальних шкіл окрім документу про освіту, одразу отримували роботу за фахом. В УСРС у 1960–1961 навчальному році таких шкіл налічувалося 595 і навчалося 398,2 тис. учнів, у 1970–1971 навчальному році налічувалося 755 і навчалося 797,2 тис. учнів. Отже, відбулося збільшення загальної кількості учнів на 200 %, а на 126,8 % збільшилася кількість таких шкіл.

У 60-х рр. на Півдні України чисельність спеціалістів із середньою спеціальною і вищою освітою, зайнятих у народному господарстві збільшувалася. На Одещині загальна кількість спеціалістів із вищою освітою та середньою спеціальною у 1960 р. складала 94,3 тис. чол., у 1965 р. їхня кількість зросла на 137,9 % – до 127,9 тис. чол. відповідно. Якщо у 1960 р. чисельність спеціалістів із вищою освітою складала 43,5 тис. чол., із середньою – 50,8 тис. чол., у 1965 р. ця пропорція складала відповідно 59,7 тис. чол. та 70,0 тис. чол., причому кількість спеціалістів із серед-

ньою освітою у 1960 р. була більше на 116,7 %, а в 1965 р. – на 117,2 %. Станом на 1968 р. загальна кількість спеціалістів налічувала 179,1 тис. чол., із них 83,3 тис. чол. із вищою освітою та 95,3 тис. чол. із середньою освітою. У відсотковому показнику збільшення спеціалістів із середньою освітою складало 114,4 %, а отже порівняно з 1960 та 1965 рр. спеціалістів із вищою освітою стало більше [16].

У Миколаївській області загальна чисельність спеціалістів із середньою спеціальною і вищою освітою у 1960 р. складала 41,4 тис. чол., у 1965 р. їхня кількість зросла на 129,9 % до 53,8 тис. чол. Якщо у 1960 р. чисельність спеціалістів із вищою освітою складала 15,4 тис. чол., із середньою – 26,0 тис. чол., у 1965 р. ця пропорція складала 19,1 тис. чол. та 37,7 тис. чол., причому кількість спеціалістів із середньою освітою у 1960 р. була більше на 168,8 %, а в 1965 р. – на 197,3 %. Станом на 1968 р. загальна кількість спеціалістів налічувала 67,2 тис. чол., із них 24,7 тис. чол. та 42,5 тис. чол. із середньою, що у відсотковому показнику складало більшість спеціалістів із середньою освітою 172,1 %. Отже порівняно з 1960 р. та 1965 р. спеціалістів із вищою освітою стало більше [17].

На Херсонщині кількість спеціалістів із вищою освітою і середньою спеціальною у 1960 р. становила 32,4 тис. чол., у 1965 р. їхня кількість зросла на 116,7 % до 37,8 тис. чол. Якщо у 1960 р. чисельність спеціалістів із вищою освітою складала 12,4 тис. чол., із середньою освітою – 20,5 тис. чол., у 1965 р. ця пропорція відповідно складала 17,6 тис. чол. та 30,2 тис. чол., причому кількість спеціалістів із середньою освітою у 1960 р. була більше на 165,3 %, а 1965 р. на 171,5 %. У 1966 р. чисельність спеціалістів з вищою освітою і середньою спеціальною, що були зайняті у народному господарстві, збільшилася до 41,6 тис. чол. [18].

У Миколаєві функціонували технікуми: торгівлі, кооперативний, будівельний, суднобудівний, залізничний, сільськогосподарський. Крім того освіту надавали: музичне, медичне, професійно-технічні училища та морехідна школа.

Молодь на Херсонщині мала можливість здобувати освіту в 12 середніх спеціальних

навчальних закладах, 17 професійно-технічних школах та двох спецшколах. Середні спеціальні освітні заклади представляли: морехідні училища ММФ та рибної промисловості, судномеханічний, машинобудівний та гідрометеорологічний технікуми, медичне, музичне та культурно-освітнє училища тощо.

У Херсоні розташовувався український науково-дослідний інститут зрошуваного землеробства. Цей заклад вивчав і впроваджував основні агротехнічні прийоми обробки пшениці на зрошуваних землях, цукрових буряків, гороху, кукурудзи, помідорів; опрацьовував норми, строки та засоби внесення добрив, систему використання їх у сівознах. Дослідну роботу проводили наукові співробітники Херсонського сільськогосподарського інституту ім. О. Д. Цюрупи, зокрема доктори наук, професори С. Д. Лисогоров, Я. В. Чугунін, Д. Т. Шапошников, які працювали над актуальними питаннями сільськогосподарської науки.

Звернемо увагу на специфіку розвитку вищої освіти в цей час. У 60-х рр. Одещина мала вісім вищих навчальних закладів, Херсонщина чотири вищих навчальних заклади, Миколаївщина – п'ять.

Фахівців у Миколаївській області готували такі ЗВО – кораблебудівний інститут ім. адмірала С. О. Макарова, педагогічний інститут ім. В. Г. Белінського, Первомайський загальнотехнічний, Миколаївський будівельний та Миколаївський культурно-освітній факультети. У них навчалось 9,5 тис. студентів. 16 середніх спеціальних навчальних закладів охоплювали 15,9 тис. юнаків і дівчат. Якщо в 1960 р. на кожну тисячу чоловік населення області 128 чол. мали вищу і середню освіту, то в 1970 р. – 255. У 1970 р. у закладі працювало 1 277 науковців.

Одним із відомих технічних закладів вищої освіти СРСР став кораблебудівний інститут ім. адмірала С. О. Макарова, у якому діяли п'ять факультетів: кораблебудівний, машинобудівний, електрообладнання суден із вечірнім відділенням, підвищення кваліфікації керівних працівників і спеціалістів суднобудівної промисловості, а також вечірній філіал у Херсоні. За роки семирічки та восьмої п'ятирічки в інституті написано майже 500 науко-

вих праць теоретичного й експериментального характеру. Суттєвий внесок у технічний прогрес суднобудування СРСР зробили член-кореспондент АН УРСР професор В. М. Візник, доктор технічних наук професор Ю. В. Ремеза, лауреат Ленінської премії професор Я. Х. Сорок, доктор технічних наук професор В. І. Тульчій.

18 вересня 1970 р. Миколаївський кораблебудівний інститут ім. адмірала С. О. Макарова за заслуги в підготовці інженерних кадрів і досягнення в розвитку наукових досліджень відзначено державною нагородою.

Миколаївський педагогічний інститут ім. В. Г. Белінського мав чотири факультети – фізико-математичний, мовно-літературний, музично-педагогічний і фізичного виховання, де в 1970 р. навчалось на денному і заочному відділеннях 2 700 студентів. Свідченням розширення матеріально-технічної бази стало введення у 1964 р. нового корпусу інституту. У різних місцях Радянського Союзу працювали випускники цього закладу освіти, серед них член-кореспондент АН УРСР доктор хімічних наук І. А. Шека, професори М. А. Комарницький, О. Чорний, Г. К. Цімерман та інші. За успішну підготовку кадрів і в зв'язку з 50-річчям існування в 1964 р. інститут було нагороджено Грамотою Президії Верховної Ради УРСР. У 1970 р. в Миколаєві відкрито будівельний факультет Одеського інженерно-будівельного інституту.

У Херсоні спеціалістів із вищою освітою готували педагогічний інститут імені Н. К. Крупської, сільськогосподарський інститут імені О. Д. Цюрупи, філіал Одеського технологічного інституту імені М. В. Ломоносова, філіал Миколаївського кораблебудівного інституту імені адмірала С. О. Макарова.

Розширили свою діяльність вищі навчальні заклади Одещини. У 1967–1968 навчальному році на всіх відділеннях ЗВО – стаціонарних, вечірніх і заочних освіту здобували 84 тис. студентів.

В Одеському Всесоюзному селекційно-генетичному інституті виведено низку цінних сортів сільськогосподарських культур. Зокрема, значний теоретичний і практичний інтерес становлять роботи академіка Ф. Г. Кириченка зі створення сортів нової для

Півдня України культури – озимої твердої пшениці.

В українському інституті очних хвороб (м. Одеса) розробили метод тканинної терапії, який дістав широке визнання. У 1963 році професор інституту Л. Ліннік уперше в світі здійснив успішну лазерну коагуляцію, «приварив» сітківку ока людини, поклавши початок ері «лазерів в офтальмології». На той час аналогів фотокоагулятора ОК-1, світовій медицині не існувало. Встановлений стимулюючий ефект малих енергій лазерного випромінювання на функції сітківки, став основою лікування дистрофічних захворювань. У подальшому зір було повернуто тисячам пацієнтів. Цей науковий заклад згодом перетворено на український Інститут очних хвороб і тканинної терапії імені академіка В. П. Філатова.

В Одеському політехнічному інституту група викладачів під керівництвом професора В. О. Добровольського сконструювала електронні ваги.

У 1960 р. кількість дипломованих спеціалістів Миколаївського філіалу Ленінградського центрального науково-дослідницького інституту технології суднобудування, а саме інженерно-технічних робітників, збільшилася на 12 % порівняно з попереднім роком.

Таким чином, у 60-х рр. ХХ ст. склалася і функціонувала досить результативна система підготовки кадрів. На Півдні України в досліджуваний період вона отримала подальший розвиток, планомірно збільшуючи відсотковий показник залучених у освітній процес людей. Аналіз статистичних показників дає можливість визначити динаміку постійного збільшення кількості освітніх закладів усіх типів. У систему підготовки кадрів входили школи, професійно-технічні училища, середні спеціальні навчальні заклади та заклади ви-

щої освіти, що реалізовували освітні програми відповідного рівня.

Список використаних джерел

1. Бажан О. Г. Стан освіти, науки і культури в Українській РСР в середині 1960-х-80-ті роки. *Краєзнавство*. 2002. № 1. С. 75–78.
2. Державний архів Миколаївської області (ДАМО). Ф. Р-91., Оп.2. т.1., Спр.161. Арк. 1-8.
3. ДАМО. Ф. Р-91., Оп.2 т.1., Спр.162., Арк. 172 – 180.
4. ДАМО. Ф. Р-91., Оп.2 т.1., Спр.163., Арк. 10 – 11.
5. ДАМО. Ф. Р-91., Оп.2 т.1., Спр.169., Арк. 4.
6. ДАМО. Ф. Р-91., Оп.2 т.1., Спр.232., Арк. 7.
7. ДАМО. Ф. Р-91., Оп.2 т.1., Спр.260., Арк.125.
8. ДАМО. Ф. Р-91., Оп.2 т.1., Спр.261., Арк.73.
9. ДАМО. Ф. Р-91., Оп.2 т.1., Спр.265., Арк. 99.
10. ДАМО. Ф. Р-91., Оп.2 т.2., Спр.382., Арк. 1–4.
11. ДАМО. Ф. Р-91., Оп.2 т.2., Спр.384., Арк. 207.
12. «Об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР» Закон СССР от 24.12.1958 // URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_5337.htm. Дата звернення 10.11.2018.
13. «Об утверждении Указа Президиума Верховного Совета СССР от 10 августа 1964 года и внесении частичных изменений в статью 4 Закона СССР «Об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в СССР» Закон СССР от 11.12.1964 № 3096-VI // URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_6173.htm. Дата звернення 12.11.2018.
14. Історія України / О. Г. Бажан, В. С. Власов, Ю. А. Мицик. К. : Вид. дім «Київо-Могилянська академія», – 2005. – 569 с.
15. Народне господарство Української РСР в 1970 році: статистичний щорічник. Київ : Статистика, 1971. 565 с.
16. Народное хозяйство Одесской области. Статистический сборник. Одесса, 1973. 215 с.
17. Народное хозяйство Николаевской области. Статистический сборник. Одесса: Маяк, 1970. 137 с.
18. Народное хозяйство Херсонской области. Статистический сборник. Херсон, 1973. 183 с.
19. «О мерах дальнейшего улучшения работы средней общеобразовательной школы» Постановление ЦК КПСС, Совмина СССР от 10.11.1966 № 87-4 // URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_6490.htm. Дата звернення 12.11.2018.
20. «О сроках подготовки и улучшения использования специалистов с высшим и средним специальным образованием» Постановление ЦК КПСС, Совмина СССР от 21.05.1964 № 499 // URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_6082.htm. Дата звернення 12.11.2018.

OLEXANDR SHARIN

EDUCATION IN THE SOUTH OF UKRAINE IN THE 60'S OF THE XX CENTURY

The 60's of the XX century. – an extremely rich period of Ukrainian history, events and processes that took place in the years indicated have directly influenced the further development of society. In the article on the basis of generalization of statistical materials the provision to the post-generation of the possibility of wide access to secondary, vocational and higher education is considered. The transformation of educational processes is studied, which became one of the forming components in the development of the society of the South of Ukraine. Compares the increase in the number of educated people, which is due to the

growing social need of skilled specialists. The consequences of these processes in the field of education that contributed to the development of the national economy are presented, because it is saturated with specialists of various skills who are able to quickly and efficiently use the new technology.

Keywords: education, mass schools, boarding school, university, technical school, research institute.

АЛЕКСАНДР ШАРИН

СОСТОЯНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ НА ЮГЕ УКРАИНЫ В 60-х годах XX века

60-е гг. XX в. – очень насыщенный период истории Украины, события и процессы, произошедшие в указанные годы, непосредственным образом повлияли на дальнейшее развитие общества. В статье на основании обобщения статистических материалов рассматривается предоставление possibilities широкого доступа к среднему, профессиональному и высшему образованию. Исследуется трансформация образовательных процессов, что стало одним из формирующих компонентов в развитии социума Юга Украины. Сравняется увеличение численности людей, которые получали образование, что связано с растущей общественной потребностью в квалифицированных специалистах. Приводятся последствия указанных действий в сфере образования, которые способствовали развитию народного хозяйства, поскольку оно насыщалось специалистами различной квалификации, способными быстро и эффективно использовать новую технику.

Ключевые слова: образование, массовые школы, школа-интернат, университет, техникум, научно-исследовательский институт.

УДК 327(477) «1991/2017»

НАТАЛІЯ ЧОРНА

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВИБІР УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРІЗЬ ПРИЗМУ ВЗАЄМИН З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

У статті проаналізовано становлення взаємин України з Європейським Союзом та їх генезис кризь призму внутрішніх та зовнішніх викликів, обґрунтовано вибір інтеграції у ЄС ключовим пріоритетом зовнішньої політики держави, доведено його історичну, географічну, етнополітичну, соціокультурну та ментальну обумовленість, а також, у світлі подій останніх років, безальтернативність для України.

Ключові слова: Україна, Європейський Союз, європейський вибір, європейська інтеграція, «Східне партнерство».

Інтеграція у Європейський Союз, визначена на рівні вищого державного керівництва ключовим пріоритетом зовнішньої політики України, зумовлює стійкий інтерес до проблеми як на рівні широкої громадськості, так і наукового співтовариства, спричиняє необхідність фахового осмислення генезису взаємин між Україною та ЄС, вивчення ключових, з точки зору реалізації інтеграційної стратегії, подій, обґрунтування тенденцій розвитку взаємин, з урахуванням взаємопов'язаних внутрішніх та зовнішніх чинників, які на них впливають.

Безперечно, взаємини між Україною та ЄС є однією з провідних тем української історичної науки останніх років, і в міру просування держави шляхом європейської інтеграції, множення нею успіхів та здобутків, зацікавленість проблемою зростає. За цей час історіографія поповнилася низкою узагальнюючих, монографічних колективних та індивідуальних праць, наукових статей, присвячених різноманітним аспектам європейської інтеграції України, взаємин з Європейським Союзом (С. Василенко, С. Віднянський, О. Горенко, О. Ковальова, В. Копійка, А. Кудряченко,